

ЧЕТВЕРТИЙ ЛАТЕРАНСЬКИЙ СОБОР 1215 РОКУ: ТРАДИЦІЇ І НОВАЦІЇ В КАНОНІЧНОМУ ПРАВІ

THE FOURTH LATERAN COUNCIL (1215): TRADITIONS AND NEW EFFORTS IN CANON LAW

Санжаров В.А., к.і.н.,

старший викладач кафедри теоретико-правових дисциплін

Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету

Павлюх О.А., к. ю. н.,

старший викладач кафедри теоретико-правових дисциплін

Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету

Санжарова Г.Ф., старший викладач кафедри романської філології
та порівняльно-типологічного мовознавства

Київський університет імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена дослідженню організаційних засад, законодавчого та правничого підґрунтя, суспільного запиту і реалізації завдань з реформи тогочасної церкви, структури і юридичного наповнення соборних постанов (конституцій) та визначення ролі Четвертого Латеранського Собору і його організатора, папи Інокентія III (1198–1216), для розвитку канонічного права.

Авторами констатовано, що Собор ознаменував кульмінацію законодавчої та правової еволюції, яка тривала з Першого Латеранського Собору, поєднуючи запозичення із «*ius antiquum*» з сучасним соборним і декретальним правом. З'ясовано, що велика кількість соборних постанов (конституцій) стосується різних аспектів функціонування системи канонічних судів. Висловлено думку, що протягом XII століття була сформована загальноєвропейська система церковної юрисдикції і виникла потреба у вноормуванні технічних аспектів юридичної процедури. Відзначено, що Собор започаткував кардинальні зміни як в церковному, так і в світському судочинстві: після соборної заборони поступово зникають випробування (вогнем і водою) та ордалії як метод доказування в судовому процесі. Серед найбільш вагомих нововведень в церковне законодавство – початок розробки скороченої судової процедури «ордо інквізиційної», поширення практики проведення генеральних капітулів на всі релігійні ордени, зміни в шлюбному законодавстві, врегулювання практики призначень та виборів на церковні бенефіції. Обґрунтовано, що Четвертий Латеранський Собор за організаційним (більш представницький, більш масштабний) і законодавчим складниками перевершив попередні зібрання. Автори доходять висновку, що законодавчі приписи Собору допомогли організаційному формуванню пізнішої середньовічної церкви та вдосконаленню системи канонічного судочинства до Тридентського собору і надалі. Четвертий Латеранський Собор, найважливіший з п'яти Латеранських Соборів, є також більш цікавим для історика канонічного права, ніж будь-який з інших загальноцерковних Соборів Середньовіччя.

Ключові слова: канонічне право, Середні віки, соборне законодавство, Четвертий Латеранський Собор, Інокентій III, XIII століття.

The article is devoted to the study of organizational principles, legislative and legal basis, public demand and implementation of tasks on the reform of the church of that time, structure and legal content of conciliar decrees (constitutions) and defining the role of the Fourth Lateran Council and its organizer, Pope Innocent III (1198–1216), development of canon law. The authors state that the Council marked the culmination of legislative and legal evolution, which continued from the First Lateran Council, combining borrowings from the “*ius antiquum*” with the then conciliar and decree law. It has been found that a large number of conciliar decrees (constitutions) concern various aspects of the functioning of the system of canonical courts. It is believed that during the 12th century a European system of ecclesiastical jurisdiction was formed and there was a need to standardize the technical aspects of legal procedure. It is noted that the Council initiated radical changes in both ecclesiastical and secular justice: after the prohibition of the Council, trials (by fire and water) and ordalii as a method of proving in court are gradually disappearing. Among the most important innovations in church law – the beginning of the shortened judicial procedure “*ordo inquisitionis*”, the spread of the practice of holding general chapters to all religious orders, changes in marriage law, regulating the practice of appointments and elections to church benefices. It is substantiated that the Fourth Lateran Council surpassed previous meetings in organizational (more representative, larger) and legislative components. The authors conclude that the legislative provisions of the Council helped the organizational formation of the later medieval church and the improvement of the system of canonical justice in the Council of Trent and beyond. The Fourth Lateran Council, the most important of the five Lateran Councils, is also more interesting to the historian of canon law than any of the other universal councils of the Middle Ages.

Key words: Canon Law, Middle Ages, Conciliar Legislation, Fourth Lateran Council, Innocent III, 13th Century.

Актуальність. Кожен з перших трьох Латеранських соборів означав кінець розколу в Церкві та/або вирішення папсько-імперських суперечок [1, с. 50, 52, 53]. Наслідком було значне зростання юридичної та судової ролі папства. Четвертий Латеранський Собор ознаменував кульмінацію кар'єри, адміністративної та законотворчої діяльності папи Інокентія III (1198–1216), одного з найвизначніших та найуспішніших пап Середньовіччя, і представляв його рішучість забезпечити ефективні механізми реформування Церкви. У той же час він ознаменував кульмінацію законодавчої та правової еволюції, що тривала від Першого Латеранського Собору, поєднуючи запозичення з «*ius antiquum*» з сучасним соборним і декретальним правом. Середньовічні церковні Собори мали неабиякий суспільний авторитет. Визначеність та ясність формулювань соборних конституцій, швидкість, з якою нове законодавство поширювалося

по всьому латинському християнству, забезпечили його місце як в історії Церкви, так і в історії канонічного права. Разом з тим проблеми відносин та принципів співіснування християнського світу з мусульманством, «євреями» та «греками», доцільності «нововведень» в канонічну традицію, реформування організаційної структури Церкви, приведення канонічного права у відповідність з новими історичними реаліями є актуальними і вимагають переосмислення досвіду минулого з їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення історії церковних Соборів і соборного законодавства має давні традиції [2, т. 5.2; 3]. Тим не менш, повне наукове критичне видання конституцій¹ Четвертого Латеран-

¹ Примітка. Термін «конституція» в статті використовується в значенні «постанова [церковного] Собору» (синоніми «декрет», «канон»). «К.» – скорочене позначення для конституцій Четвертого Латеранського Собору.

ського Собору було здійснено Антоніо Гарсія і Гарсія лише в 1981 р. [4, с. 1–172]. Воно базується на 20 найдавніших рукописах. Загалом рукописна традиція Латеранських конституцій складається з 66 рукописів, відомо про 14 втрачених [4, с. 18–32, 125–135]. Коментуючи близькі паралелі між формулюваннями деяких конституцій і попередніми творами чи декреталіями папи Інокентія III, А. Гарсія і Гарсія констатував, що наразі науковий консенсус полягає в тому, що соборні конституції були розроблені самим Інокентієм III [4, с. 5–10; 5, т. 2, с. 67, 132–135; 6, с. 343–344, п. 132]. Видання доповнене апаратами глос до конституцій Четвертого Латеранського Собора Іогана Тевтоніка, Вінченція Іспанського і Дамаса Угорського [4, с. 175–270, 273–384, 385–458]. Постаць Лотаря деї Конті ді Сеньї (папи Інокентія III) і в останні десятиліття залишається в центрі дослідницької уваги [7, с. 3–62; 8]. В монографії «Історія середньовічного канонічного права в класичний період 1140–1234» законодавству Четвертого Латеранського Собору присвячені статті А. Гарсія і Гарсія та Анни Дагген [6, с. 318–378]. В жовтні 2015 р. в Римі відбулася конференція, присвячена 800-річчю Четвертого Латеранського Собору, своєбачення проблематики і перспектив подальших досліджень представили відомі історики права Йоган Хелмрат, Кеннет Пеннінгтон, Вернер Малечек, Томас Прюгг, Стефан Буркхардт, Давід д'Авре, Катрін Венсан, Ніколь Беріу, Джан Лука Потеста та інші [9]. Сучасні підходи до проблематики [10], можливі напрямки подальших розробок демонструє ряд колективних монографій, виданих в 2018 р. Історики хрестових походів відмітилися роботою «Четвертий Латеранський Собор і хрестоносний рух: значення Собору 1215 р. для Латинського християнства і Сходу» (15 статей) [11]. «Сврейсько-мусульманській» складовій діяльності і законодавства Собору присвячена окрема робота (12 статей) [12]. Суто правничу проблематику представлена в монографії «Четвертий Латеранський Собор і розвиток канонічного права та *'ius commune'*» під редакцією Атрії Ларсон і Андреа Массіроні [13]. Розгляду окремих конституцій Собору присвячені статті Т. Ізбіцкі (к. 4), С. Шеніга (к. 5), Ф. Делівре (к. 23–34), Ж. Констебля (к. 12, 57–61), В. П'єрджованні (к. 2–3), А. Моріна (к. 50), Е. Перона (к. 62, 66), П. Александровича (к. 56), Л. Корпоровича (к. 39–41), А. Массіроні (к. 41), Д. Кьоді (к. 8). В «Кембріджській історії Середньовічного канонічного права» статтю одного з редакторів Андерса Вінрота присвячено розвитку канонічного права протягом XII–XIII століть, а третій розділ роботи «доктрина і суспільство» містить статті В. Мюллера, Ш. де Мірамона, А. Мейера, Е. Маковські, Т. Ізбіцкі, Т. Вецстайна, С. Макдугал, Л. Кері, Е. Петерса, Ф. Рассела, Р. Гринвуда, П. Кларка, які аналізують окремі сегменти соборного законодавства [14, с. 96–107, 323–583].

Метою нашого дослідження є аналіз організаційних засад, законодавчого та правничого підґрунтя, суспільного запиту і реалізації завдань з реформи тогочасної церкви, структури і юридичного наповнення соборних постанов (конституцій) та визначення ролі Четвертого Латеранського Собору і його організатора папи Інокентія III (1198–1216) для розвитку канонічного права.

Виклад основного матеріалу. Період після Третього Латеранського собору був часом серйозних труднощів для тогочасного християнського світу. Латинське королівство було майже розгромлене в 1187 р. (битва при Хаттіні). Третій хрестовий похід відвернув катастрофу, але не відновив християнський контроль над святими місцями в Єрусалимі. Четвертий хрестовий похід перевів увагу і зусилля християн на Зару (сучасний Задар, Хорватія) і Константинопіль. В Тулузі та Північній Італії утвердилася катарська ересь. Критика церковних інституцій поширювалася. Папа Інокентій III (1198–1216) визнав, що необхідна комплексна програма реформ, щоб відпо-

вісти на виклики, сформульовані як неортодоксальними, так і ортодоксальними критиками [2, т. 5.2, с. 1233–1316; 3, с. 227–244; 7, с. 245–253, 271–303].

Ідея скликання Собору виникла практично з моменту, коли Інокентій зійшов на папський престол [4, с. 169–186; 7, с. 3–24]. Оскільки головною метою Собору були заявлені реформи, Інокентій III наказав у кожній церковній провінції провести загальне розслідування зловживань, які вимагали апостольського виправлення, і подати до Собору письмові звіти. Папа розширив членство Собору, включивши настоятелів і генеральні капітули Сіто і Премонте, великих магістрів тамплієрів і госпітальєрів (Орденів Храму і Госпітально), а також представників соборних і колегіальних церков, королів, принців і вільних міст. Таким чином, Четвертий Латеранський собор був найбільшим і найрепрезентативнішим серед середньовічних соборів на той час [15, с. 361–383]. Для окремих осіб або груп священнослужителів була можливість висловити власні погляди як до засідання Собору, так і під час перерв між його трьома офіційними сесіями. Не зважаючи на майже одностайну впевненість фахівців в авторстві соборних конституцій Інокентія III, він, по-перше, зробив це в контексті широких консультацій і оприлюднив їх на Соборі, який представляв всю Церкву [6, с. 344]. По-друге, паралелі для багатьох соборних декретів можна знайти в законодавстві місцевих церковних синодів: в Лондоні (Вестмінстері) в 1200 р., в Парижі і Авіньйоні в 1209 р., в Парижі в 1212 р., в Монпельє і Руані в 1214 р. тощо [5, т. 2, с. 135–141; 6, с. 344, п. 134].

Скликаний булою «*Vineam Domini Sabaoth*» від 10 квітня 1213 р. [7, с. 72–73], Четвертий Латеранський Собор відкрився в Римі 11 листопада і тривав до 30 листопада 1215 р. [2, с. 1316–1398; 3, с. 342–386]. У ньому взяли участь близько чотирьохсот єпископів і вісімсот абатів, пріорів і представників колегіальних церков [2; т. 5.2, с. 1722–1733; 3, с. 391–395; 6, с. 341, п. 123]. Окрім Римської, було представлено не менше вісімдесяти церковних провінцій, включаючи латинських прелатів із Візантії та Святої Землі. Було 17 прелатів з Константинопольського патріархату, чотири з Єрусалимського, один з Антіохійського та один мароніт [3, с. 391–392; 6, с. 343, п. 129].

Джерела законодавства Собору включали 24 запозичення з «*Decretum*» Граціана [16], 11 – з «*Compilatio prima*», 3 – з «*Compilatio secunda*», 14 – з «*Compilatio tertia*», 4 – з Першого, 6 – з Другого і щонайменше 12 – з Третього Латеранських Соборів, а також 28 – з власних декретів Інокентія III [17, с. 96; 6, с. 341, п. 124; 7, с. 35–49].

На останній урочистій сесії Собору (30 листопада 1215 р.) папською та соборною владою було оприлюднено сімдесят одну конституцію, що охоплюють широкий спектр богословських, правових та дисциплінарних питань [4, с. 1–118; 2, т. 5.2, с. 1316–1398; 3, с. 342–386]. Порядок, у якому розташовані конституції, не дуже систематичний. це класичний поділ на п'ять книг, який каноністи використовували до 1215 р. Поділ ввів у канонічні збірки Бернард Павійський (віршем: «*iudex, iudicia, clerus, connubia, crimen*»).

Перші конституції стосувались центральних положень християнської доктрини (к. 1) [9, с. 57–78; 8, с. 133–168], засудження еретичних учень та їх світських прихильників (к. 2) [8, с. 217–250]. Привілеї для борців з ересями були дорівняні хрестоносним. Єпископи, які не виконали свого обов'язку протистояти ересі та еретикам, підлягали усуненню (к. 3). «Грекам», які поверталися до послуху Апостольському Престолу, було дозволено зберігати свої звичаї та обряди, натомість заборонялось перехресувати хрещених «латинянами» (к. 4). Собор підтримує намагання папи запровадити принцип «*ut sit unum ovile et unus pastor*» («одне стадо й один пастух») [13, с. 79–88; 9, с. 111–123].

Наступні конституції розглядали питання церковного порядку і дисципліни. Було проголошено ієрархічний

порядок патріархатів: Рим, Константинопіль, Александрія, Антіохія та Єрусалим (к. 5) [18, с. 153–180]. Наслідуючи Третньому Латеранському собору, Інокентій намагався не просто засудити зловживання, а й створити механізми та структури, які б продовжили реформи після Собору. Вводилися регулярні відвідування для розслідування поведінки священнослужителів, а також щорічні провінційні та діоцезальні синоди (к. 6). Прописувалися повноваження єпископів по дотриманню порядку серед кліру (к. 7, 8). Санкціювалось призначення спеціального духовенства для надання душпастирської опіки для населення різних обрядів і мов (к. 9). Конституції 10 і 11 стосувалися проповідників і вчителів. Цистерціанська практика генеральних капітулів поширювалась на всі релігійні ордени; щорічні збори по провінціям або регіонам були замінені зборами раз на три роки. Генеральні капітули мали виконувати функції подібні до функцій провінційних та діоцезальних синодів, з повноваженнями «відвідувати та виправляти» (к. 12). Заборонялось створення нових релігійних орденів (к. 13) [9, с. 275–288]. Подальші соборні постанови регламентували клерикальне життя (к. 14), забороняли пияцтво та обжерливість, полювати чи ловити птицю, мати собак чи птахів для ловлі (к. 15), практикувати справи світського характеру, грати в азартні ігри чи в кості і бути присутніми на таких іграх, носити розкішний одяг з зайвими прикрасами (к. 16), а прелатам уникати непотрібних бенкетів і регулярно та належним чином відвідувати служби (к. 17) [8, с. 389–404; 14, с. 396–403].

Конституція «*Sententiam sanguinis*» (к. 18) відновила давню заборону на участь висвяченого духовенства у «вираках крові»: «жоден священник не може виносити смертний вирок, виконувати такий вирок чи бути присутнім при його виконанні». Священнослужителям заборонялось: 1) писати чи диктувати листи, призначені для виконання смертних вироків; 2) виступати суддею у справі лицарів, аршерів (лучників) чи інших людей, відданих пролиттю крові; 3) виконувати ту частину вироку, яка включає спалювання та відрубання («жоден іподиякон, диякон чи священник не повинні»); 4) благословляти випробування гарячою та холодною водою чи залізом. Була підтверджена неприпустимість судових поєдинків. Заборона приймати участь в судових випробуваннях була надзвичайно важливим рішенням, оскільки започаткувала важливі зміни і в світському судочинстві також, – випробування як метод доказування в судовому процесі поступово зникають [14, с. 495–510].

Сегмент соборного законодавства відносно релігійного культу частково повторює наративи тогочасних реформаторів, щодо належного утримання церков («церкви не сховища для домашнього майна священнослужителів») (к. 19), збереження миру та Євхаристії (к. 20), регулярного відвідування хворих та помираючих священниками (к. 22). Конституція «*Omnis utriusque sexus*» наказувала усім християнам сповідатися в гріхах перед священником і приймати Євхаристію принаймні раз на рік, на Великдень. Таємниці сповіді не можна розкривати (к. 21) [14, с. 404–420].

Розділ про призначення та вибори на бенефіції (к. 23–34) також можна розглядати як посилення та роз'яснення чинного церковного законодавства [13, с. 111–146]. Кафедральні та звичайні церкви не повинні залишатися вакантними більше трьох місяців (час на проведення виборів), після цього терміну право призначення переходить до наступного церковного ієрарха (к. 23) [13, с. 89–110; 19, с. 73–98]. Визначені три форми проведення виборів, голосування за довіреністю заборонено (к. 24). Обрання за допомогою світської влади *ipso jure* є недійсним; ті, хто їх приймають, мають бути відсторонені на три роки від бенефіцій (к. 25). Ті, хто підтверджує призначення негідних кандидатів на церковні посади, караються втратою прав і доходів (к. 26). Священники мають бути належним чином підготовлені («краще мати

кілька добрих служителів, ніж багато нікчемних, бо якщо сліпий веде сліпого, обидва впадуть у яму») (к. 27). Були оновлені приписи III Латеранського Собору: 1) заборона накопичення бенефіцій із опікуванням душами («*sua anima animatum*»), призначення мають здійснюватися протягом шести місяців, у разі відсутності право призначення переходить до наступного настоятеля (к. 29); 2) припис прелатам призначати відповідних осіб, під страхом втрати права на призначення (к. 30); 3) синів каноніків, особливо бастардів, не встановлювати в тих же церквах, що й їхні батьки (к. 31); 4) патронам парафіяльних церков призначати священникам і їх вікаріям (намісникам) достатні доходи (к. 32); 5) прокурації не можна отримувати без відвідування (к. 33); 6) прелати не повинні обтяжувати своїх підданих надмірними вимогами (к. 34) [14, с. 368–395].

Включення до соборних постанов великої кількості конституцій, що стосуються різних аспектів функціонування системи канонічних судів, є свідченням правової революції, яка відбулася з часів «Декрету» Граціана. Виникла загальноєвропейська система канонічної юрисдикції, і багато питань практики та процедури потребували авторитетного визначення. Конституції 35–48 розглядають технічні аспекти юридичної процедури [9, с. 17–55; 14, с. 327–342]. Підсудні до завершення розгляду справи не повинні без поважних причин подавати скаргу у вищу інстанцію (к. 35). Судді можуть виносити та скасовувати проміжні вирoki по ходу розгляду справи (к. 36). Заборонялися виклики до судді, який знаходився на відстані більше ніж два дні їзди від діоцеза обвинуваченого (к. 37). Повний письмовий запис усіх розглядів повинен зберігатися в церковних судах (к. 38). Пограбованому потрібно допомогти отримати відшкодування навіть в разі зміни власника (к. 39). Якщо позивачу щось передано у тимчасове володіння внаслідок контумації (неявки в суд) протилежної сторони, а відповідач за допомогою насильства або обману зберігає це у фактичному володінні протягом року, позивач повинен через рік бути визнаним справжнім власником. Миряни не можуть бути призначені арбітрами з духовних питань (к. 40). Судові приписи дійсні лише якщо вони зроблені сумлінно (к. 41) [13, с. 235–280]. Духовенство не може в майбутньому розширювати свою юрисдикцію під приводом церковної свободи на шкоду світському правосуддю (нехай сторони «задовольняються законами та звичаями, які досі схвалені, щоб те, що належить кесарю, було віддано кесареві, а те, що є Божим, могло бути віддано Богу справедливим поділом») (к. 42). Четвертий Латеранський Собор постановив: 1) священнослужителі не повинні з примусу приносити присягу на вірність мирянам (князям) за світські володіння (к. 43); 2) піддавати церковному осуду захвати володіння/власності і узурпацію духовної юрисдикції мирянами («навіть якщо вони побожні») (к. 44); 3) патрон, який убив чи покалічив клірика «*per se*» або «*per alios*», буде позбавлений прав патронату (к. 45); 4) клірики не повинні примушуватись платити податки магістратами міст під страхом відлучення (к. 46). Собор повторив і розширив попередні постанови щодо відлучення від церкви [14, с. 550–570]: його слід накладати лише після попередження в присутності відповідних свідків і з явної та розумної причини (к. 47, 48); екскомунікації не накладаються і не скасовуються за плату (к. 49).

В конституції «*Non debet reprehensibile*» (к. 50) папа Інокентій III офіційно скасував попередні шлюбні обмеження і зменшив заборонені ступені кровного споріднення та спорідненості до чотирьох [13, с. 169–186]. Собор засудив підпільні шлюби, оголосив дітей від таких союзів незаконними, і наказав проголошувати намічені шлюби заздалегідь, щоб будь-які законні заперечення можна було заявити напередодні церемонії (к. 51). Було визначено, що свідчення з чуток неприпустимі у шлюбних справах (к. 52) [9, с. 137–142; 14, с. 453–474].

Предметом суперечок був обов'язок християн сплачувати десятину. Собор засудив тих, чию власність обробляли інші (нехристияни), щоб уникнути десятини (к. 53); наголосив, що сплата десятини має пріоритет перед усіма іншими податками та зборами (к. 54); наказав цистерціанцям та іншим привілейованим орденам сплачувати десятину з усіх земель, придбаних ними в майбутньому, незалежно від того, чи будуть вони оброблятися ними самими чи ні (к. 55); заборонив як білому, так і чорному духовенству укладати будь-які угоди, які б позбавили парафіяльного священника його законної десятини (к. 56) [14, с. 345–367].

Напряга між чернецтвом (релігійними орденами) і єпископською владою була такою ж старою, як і саме чернецтво. У серії з п'яти конституцій (к. 57–61) Інокентій III намагався стати посередником між двома сторонами, визнаючи дійсними вимоги кожної. Конституція «*Ut privilegia*» дала точні вказівки щодо тлумачення привілею відправляти богослужіння під час інтердикту («раз на рік»), яким користувалися деякі ордени (к. 57); привілей було поширено на єпископів (к. 58). Собор встановив, що монах не може брати під заставу або позичати гроші без дозволу настоятеля і більшої частини капітулу (к. 59). Абаттам заборонялося користуватися правами, які належали єпископам, наприклад, розглядати шлюбні справи, накладати публічні покаєння, видавати індульгенції (к. 60). Окремо були повторені попередні заборони чернецтву одержувати десятину від мирян (к. 61) [13, с. 147–159].

Відносно симонії IV Латеранський Собор повторив традиційні вимоги: не стягувати збори за висвячення єпископів, благословення абатів або посвяту кліриків (к. 63); не вимагати плату за вступ до релігійного життя з монахів та черниць (к. 64); єпископи не можуть вимагати подарунків для встановлення священнослужителів або дозволу входу до релігійного життя (к. 65); таїнства мають здійснюватися вільно; поховання безкоштовне; але клірики можуть приймати звичайні пожертви (к. 66). Конституція «*Cum ex eo*» (к. 62) мала запобігти торгівлі «священними речами» через обмеження використання мощей святих і надмірного надання індульгенцій. Старі мощі святих заборонялося пропонувати на продаж; нові мощі не можна було вшановувати без схвалення папи; запитувачі милостині повинні мати письмовий дозвіл від Апостольського Престолу або єпископа [9, с. 143–162; 14, с. 437–450]. Єпископські індульгенції не можуть перевищувати одного року з нагоди освячення церкви та сорока днів у річницю освячення.

Собор законодавчо закріпив обмеження на стосунки між християнами та нехристиянами. Євреї не можуть стягувати здринницькі відсотки (к. 67). Євреї та мусульмани повинні носити особливий одяг і не висміювати християнські церемонії (к. 68). Євреї не можуть обіймати державні посади (к. 69). Євреї, навернені до християнства, не можуть повернутися до колишніх обрядів (к. 70) [7, с. 187–204; 9, с. 243–254; 12, с. 97–111].

Останнім заходом Собору (к. 71) був заклик до хрестового походу, який мав відбутися наступного року (з 1 червня 1216 р.) [9, с. 255–273; 14, с. 537–549]. Собор запропонував: 1) хрестоносні індульгенції тим, хто сприяв цьому, 2) церковний захист тим, хто особисто брав участь, 3) трирічний податок в розмірі однієї двадцятої церковних доходів на всіх священнослужителів (папа та кардинали сплачували десятину) [11, с. 13–58].

Усі конституції Четвертого Латеранського Собору перейшли до «*Compilatio quarta*», за винятком к. 42 та к. 71, і в «*Liber extra*», за винятком к. 42, к. 49 та частини к. 71. Конституції (за винятком 11, 22, 31, 43, 55, 67–71) цитувалися в примітках до 228 канонів «*Codex iuris canonici*» 1917 р. [4, с. 494].

Під час підсумкової сесії Собору (30 листопада) були розглянуті ключові тогочасні політичні проблеми (спадкоємність імперії, повстання проти короля Іоанна в Англії та заселення графства Тулуза після хрестового походу проти альбігойців) і сформована офіційна позиція Церкви: Оттон IV був остаточно скинутий на користь Фрідріха Гогенштауфена, обрання якого королем Германії та імператором Священної Римської імперії було офіційно підтверджено; було оновлено відлучення баронів, які повстали проти короля Іоанна Англійського; граф Раймонд VI Тулузький був скинутий за змову в ересі, а замість нього був призначений Симон де Монфор [3, с. 258–272, 406].

Висновки. Головним досягненням Четвертого Латеранського Собору була 71 конституція – єдиний найбільш істотний збірник законодавства, запропонований середньовічними папами і каноністами для реформи Церкви і суспільства того часу. Проблема співвідношення традицій і новацій прямою мовою соборної постанови: «не можна вважати осудом, якщо людські статuti іноді змінюються зі зміною часу, особливо коли цього вимагають нагальна необхідність або спільні інтереси, оскільки сам Бог змінив у Новому Заповіті деякі речі, які Він постановив у Старому» (к. 50). Четвертий Латеранський Собор, найважливіший з п'яти Латеранських Соборів, також є більш цікавим для історика канонічного права, ніж будь-який з інших загально-церковних Соборів Середньовіччя. Серед найбільш вагомих нововведень в церковне законодавство вноормування технічних аспектів юридичної процедури, заборона участі кліриків в винесенні і виконанні смертних вироків, відмова від випробувань і ордалій як методу доказування в судовому процесі, початок розробки скороченої процедури розгляду справ («ордо інквізиційніс»), поширення практики проведення генеральних капітулів на всі релігійні ордени, зміни в шлюбному законодавстві. Жоден соборний текст середньовіччя не зробив такого впливу на каноністів, як Латеранські конституції 1215 р. Вказівкою на це є кількість і якість коментарів, які стосуються цих конституцій – як безпосередньо (коментарі до соборної версії конституцій), так і непрямою чином (коли тексти були включені до «*Compilatio quarta*» або до «*Liber extra*» папи Григорія IX).

ЛІТЕРАТУРА

1. Павлюк О. А., Санжаров В. А., Бінюк Н. М. Значення соборного законодавства для реформи Церкви та розвитку канонічного права в XII столітті: Латеранські Собори 1123, 1139, 1179 років. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 50–54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/10>
2. Hefele C.-J. Histoire des conciles d'après les documents originaux / trans. H. Leclercq. Paris : Letouzey, 1913. T. V. P. 2. 931 p.
3. Foreville R. Latran I, II, III et Latran IV. Paris : Ed. de l'Orante, 1965. 445 p.
4. Constitutiones concilii quarti Lateranensis una cum commentariis glossatorum / a cura di A. García y García. Città del Vaticano: Biblioteca apostolica vaticana, 1981. XI, 518 p.
5. García y García A. Iglesia, sociedad y derecho. Salamanca : Publicaciones Universidad Pontificia, 1987. Vol. 2.
6. The history of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234 / ed. W. Hartmann, K. Pennington. Washington : The Catholic University of America Press, 2008. 442 p.
7. Pope Innocent III and His World / ed. J. C. Moore. Aldershot : Routledge, 1999. 416 p.
8. Innocent III and his Time. From Absolute Papal Monarchy to the Fourth Lateran Council / ed. P. Blanco Diez, L. M. García y Lozano, R. Tijeras Bonillo. Guadalupe, 2017. 604 p.
9. The Fourth Lateran Council: Institutional Reform and Spiritual Renewal / ed. G. Melville, J. Helmuth. Affalterbach, 2017. 346 p.
10. Wayno J. M. Rethinking the Fourth Lateran Council of 1215. *Speculum*. 2018. Vol. 93, no. 3. P. 611–637. DOI: <http://dx.doi.org/10.1086/698122>

11. The Fourth Lateran Council and the Crusade Movement: the Impact of the Council of 1215 on Latin Christendom and the East / ed. J. L. Bird, D. J. Smith. Turnhout: Brepols, 2018. 319 p.
12. Jews and Muslims under the Fourth Lateran Council: Papers Commemorating the Octocentenary of the Fourth Lateran Council (1215) / ed. M. T. Champagne, I. M. Resnick. Turnhout : Brepols, 2018. 222 p.
13. The Fourth Lateran Council and the Development of Canon Law and the 'Ius Commune' / ed. A. Larson, A. Massironi. Turnhout : Brepols, 2018. 305 p.
14. The Cambridge History of Medieval Canon Law / ed. A. Winroth, J. C. Wei. Cambridge University Press, 2022. 618 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781139177221>
15. Pennington K. Representation in Medieval Canon Law. *The Jurist*. 2004. Vol. 64. P. 361–383.
16. Санжаров В. А. Оформлення системи церковного права в Західній Європі у XII столітті. Декрет Граціана. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 6 (41). С. 18–21. DOI: [https://doi.org/10.32837/руув.v0i6\(41\).959](https://doi.org/10.32837/руув.v0i6(41).959)
17. García y García A. La Biblia en el concilio 4 lateranense de 1215. *AHC*. 1986. Vol. 18. P. 91–102.
18. Schmidt H.-J. A New Concept of Monastic Organization: The General Chapters and the Fourth Lateran Council (1215). *Journal of medieval monastic studies*. 2018. Vol. 7. P. 153–180. DOI: <http://dx.doi.org/10.1484/j.jmms.5.116568>
19. Larson A. A. Archiepiscopal and Papal Involvement in Episcopal Elections: The Origins and Reception of Lateran IV cc. 23–24 from the Third Lateran Council to the Liber Sextus. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*. 2016. Bd. 102, no. 1. S. 73–98. DOI: <http://dx.doi.org/10.26498/zrgka-2016-0106>